

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

УДАРЦОВ Юрій Володимирович - заступник Генерального прокурора України, здобувач кафедри адміністративного права Інституту права ім. князя Володимира Великого МАУП

В статті розглядаються актуальні проблеми оптимізації організації системи органів прокуратури, підвищення результативності їх функціонування за счет совершенствования правового статуса их государственных служащих. Обосновывается необходимость усиления роли прокуратуры в публичном администрировании через реализацию качественно новых тренований к уровню профессиональной подготовки ее должностных лиц, оптимизационных прав, обязанностей и ответственности. Предлагается ряд организационно-правовых мер, направленных на трансформацию их правового статуса в соответствии с современным этапом развития демократических отношений в Украине и приведения его к европейским стандартам.

Ключові слова: правовий статус, правосуб'єктивність, права, обов'язки, відповідальність, державні службовці, органи прокуратури, організаційно – правові заходи, кваліфікаційні вимоги.

Постановка проблеми

Демократизація українського суспільства та розбудова сучасної системи публічного адміністрування¹ в Україні, зумовлює

1 В широкому розумінні в сучасній вітчизняній науковій літературі поняття “публічне адміністрування” відповідає не тільки поняттю “державне управління”, а і включає всю систему адміністративних інститутів трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової [10]. Зміст цього поняття також включає: “скоординовані групові дії у державних справах, що: 1) пов'язані із трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою і судовою – та їх взаємодією; 2) мають важливе значення у

необхідність впровадження нових цінностей та принципів в діяльність владних інституцій, в тому числі і органів прокуратури. Вирішення цих завдань потребує значного удосконалення організації роботи прокуратури, підвищення результативності функціонування її органів та ставить якісно нові вимоги до рівня професійної підготовки державних службовців, які в загальному вигляді становлять їх правовий статус.

Стан дослідження

Демократизація суспільних відносин, набрання чинності нового Кримінального процесуального кодексу України актуалізували проблеми з'ясування місця прокуратури в публічному адмініструванні, оптимізації її завдань та функцій, визначення правового статусу органів та посадових осіб. В сучасних наукових дослідженнях з юридичних наук вони були предметом наукових досліджень О.В. Анпілогова, М.М. Бурбики, В.В. Долежана, М.Ю. Івчука, Т.В. Корнякової, Т.Є. Мироненко, А.В. Пшонки, М.О. Потебенька, І.Б. Протаса, Є.М. Поповича, В.В. Сухоноса, Г.П. Середи, П.В. Шумського, В.В. Шуби, М.К. Якимчука та інших науковців. Всі вчені вказують на необхідність посилення ролі прокуратури у нагля-

формуванні державної політики та є частиною політичного процесу; 3) значно відрізняються від адміністрування у приватному секторі; 4) пов'язані із численними приватними групами та індивідами...” [22].

ді за додержанням та правильним застосуванням органами публічної адміністрації, їх посадовими особами законів та підзаконних правових актів, постійному зростанні участі прокурорів в представництві інтересів громадян і держави у суді, що неможливо без удосконалення їх правового статусу. Незважаючи на вагомий внесок цих науковців у розробку науково-теоретичної бази функціонування цього державно-правового інституту, низка важливих питань ще потребує свого вирішення. До них, зокрема, належать проблеми трансформації правового статусу органів та посадових осіб прокуратури відповідно до сучасного етапу розвитку демократичних відносин у нашій державі та приведення його до європейських стандартів, чіткою правовою регламентації їх прав, обов'язків та відповідальності.

Виклад основних положень

Дослідження правового статусу державних службовців є актуальним, тому що саме він визначає положення посадової особи в сфері публічного адміністрування. Тому розкриттю його змісту та обґрунтуванню заходів щодо удосконалення мають передувати наукові дослідження понятійного апарату, змісту існуючих видів правових статусів та практики їх реалізації. Звідси, для розкриття конструкції складу адміністративно-правового статусу державного службовця органів прокуратури звернемося до положень загальної теорії права щодо правового статусу громадянина. Адже правовий статус державного службовця органів прокуратури є невід'ємним від правового статусу громадянина. Разом з тим для таких суб'єктів права як державний службовець органів прокуратури і громадянин дані правові конструкції помітно відрізняються за своєю метою, кількістю елементів та характером зв'язків між ними.

Насамперед, при регламентації правових статусів громадянина і державного службовця який працює в прокуратурі законодавець (у правовій державі) повинен дотримуватися різних принципів. Якщо для першого з них, основною ідеєю є послідовне проведення загально дозвольного принципу (*quae non sunt prohibita*,

permissae intelliguntur – те, що не заборонено явно, дозволено – лат.), то для другого – обмежено дозвольного. Відповідно до нього державні службовці органів прокуратури вправі чинити лише такі дії, які безпосередньо передбачені нормою права (принцип – заборонено все, крім безпосередньо передбаченого) [5, с. 78; 6, с. 185-186]. Цей принцип закріплено у чинній Конституції України: органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а отже і їх службовці, здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [1].

Тому сфера дозволеного громадянину (права та свободи) є значно ширшою від сфери забороненого і встановленого для нього (правовий обов'язок). Для державного службовця органів прокуратури первинними є обов'язки, які і визначають в цілому його правовий статус. Щодо меж та кількості елементів правового статусу то С.Д. Дубенко визначає як « сукупність прав, свобод, обов'язків, обмежень, заохочень, відповідальності, встановлених законодавством та гарантованих державою» [11, с. 44]. В інших джерелах відзначається, що правовий статус посадової особи – це сукупність юридичних прав та обов'язків, необхідних для вирішення питань, які зачіпають права та законні інтереси громадян України [18, с. 151]. Н.Р. Нижник формулює визначення правового статусу державного службовця як встановлені і гарантовані державою міри необхідної і можливої поведінки державного службовця в галузі державно-службових відносин [10].

Ми погоджуємося з вказаними авторами про те, що правовий статус як юридична категорія є системним юридичним інститутом який складається з декількох елементів. Разом з тим, проведений аналіз свідчить і про відсутність у сучасній юридичній науці єдиної точки зору щодо їх якісного складу. Так, М.В. Вітрук вважає, що адміністративно-правовий статус становить сукупність прав, обов'язків та законних інтересів [8, с. 147]. В.І. Новосолов, в свою чергу, пропонує виділяти в структурі правового статусу адміністративну правосуб'єктність, права, обов'язки та право-обов'язки [14, с. 87].

Окремі автори визначають зміст правового статусу за допомогою більш якісного складу. Так, О.В. Смирнов, В.М. Горшеньов, В.В. Мальков, В.В. Зуй, Н. Янюк відносять до даного правового явища відповідно: правосуб'єктність, права та обов'язки, гарантії цих прав та відповідальність за їх невиконання [23, с. 41]; права, свободи, юридичні обов'язки та юридичну відповідальність [9, с. 53]; громадянство, правосуб'єктність, права та законні інтереси, обов'язки [24, с. 341]; обов'язки, права, гарантії діяльності і юридичну відповідальність [28, с. 88; 12, с. 107].

Не дивлячись на такий широкий спектр поглядів, майже всі вчені виділяють у складі правового статусу права та обов'язки. В свою чергу, набуття суб'єктивних прав, свобод та юридичних обов'язків посадовою особою пов'язується з іншим елементом його правового статусу – правосуб'єктністю. На думку деяких науковців “правосуб'єктність” є лише передумовою правового статусу посадової особи, а тому не може бути включеною до її складу. Так, за визначенням С.С. Алексєєва, “правосуб'єктність виступає як засіб фіксації (закріплення) кола суб'єктів – осіб, що мають здатність бути носіями певного правового статусу” [4, с. 140]. П.Д. Пилипенко, вважає, що для того, щоб стати учасниками правовідносин, люди і організації повинні бути наділені певними властивостями, передбаченими законом. Сукупність цих властивостей і утворює поняття суб'єкта права чи правосуб'єктності особи (організації) [26, с. 67].

Можна погодитися з тим, що правосуб'єктність особи означає здатність до правоволодіння або здатність своїми діями набувати, змінювати або припиняти дію певних прав та обов'язків. Тобто правосуб'єктність передуює набуттю певного правового статусу, визначаючи таку можливість або заперечує її. Разом з тим розуміння правосуб'єктності як виключну умову набуття певного статусу, як нам уявляється є недостатнім. Як наголошує О.М. Ярошенко “правосуб'єктність є не тільки основою прав та обов'язків, але і спеціальною ознакою, структурним елементом правового статусу. Включення правосуб'єктності у зміст пра-

вового статусу дає можливість розмежувати правове становище суб'єкта права, який не є стороною правовідносин, та суб'єкта права, який уже має певні суб'єктивні права та юридичні обов'язки” [29, с. 7].

Звідси зміна правосуб'єктності (наприклад, обмеження судом можливості своїми діями набувати певних прав) безпосередньо тягне відсутність у посадових осіб можливості перебування в відповідному правовому статусі. Саме тому слід розглядати правосуб'єктність не тільки як умову набуття певного правового статусу, але й як супроводжуючу їх властивість, зміна якої призводить до перегляду можливості перебування в ньому.

Слушною з цього приводу є позиція О.Ф. Скакун, яка відзначає, що: “правосуб'єктність (право дієздатність) належить до умов набуття правового статусу, тому що вона полягає в здатності особи мати права, виконувати обов'язки, нести відповідальність». [22, с. 411]. Як вказує автор, цим її призначення не вичерпується: «Без правосуб'єктності неможливо визначити правовий статус фізичної і юридичної особи: спеціальна правосуб'єктність впливає на спеціальний статус, а індивідуальна правосуб'єктність значною мірою характеризує індивідуальний статус. Правосуб'єктність сприяє встановленню відмінності правового статусу від інших соціальних статусів особи – економічного, політичного, етнічного та ін. [22, с. 412].

Слід зазначити, що термін “правосуб'єктність” застосовується до суб'єктів права – учасників правовідносин, а термін “правовий статус” вживається для характеристики правового становища особи. Тому, правовий статус особи є свого роду інструментом, який систематизує норми про суб'єкт права (його права, свободи, обов'язки та відповідальність) і приводить їх у стійкий стан. Звідси правосуб'єктність є найважливішим “опорним” інститутом (фундаментом) набуття правового статусу фізичною або юридичною особою, яка може бути включена до складу правового статусу” [22, с. 412].

Правоздатність як самостійна категорія є вираженням абстрактної, тобто загальної

можливості посадової особи бути носієм прав і обов'язків. Оскільки правоздатність становить собою певну категорію, що має юридичне значення, то її не можна визначити тільки через сукупність прав, якими посадова особа наділена чинним законодавством. Абстрактна юридична можливість мати права і бути носієм обов'язків є постійною і непорушною якістю посадової особи.

Залежно від змісту того чи іншого права та юридично значущих фактичних обставин, з якими законодавець пов'язує настання можливості мати це право для конкретної групи суб'єктів, правоздатність може виступати у вигляді як загальної, так і галузевої. До галузевої правоздатності відноситься, наприклад, адміністративна правоздатність, під якою розуміють закріплену нормами права здатність громадянина вступати в адміністративно-правові відносини. Вона є основою адміністративної дієздатності, яка визначається як "здатність громадянина нести і виконувати покладені на нього адміністративно-правові обов'язки, набувати своїми діями права і приймати обов'язки, передбачені нормами адміністративного права" [15, с. 92]. Її також можна визначити як "здатність громадянина своїми особистими діями набувати суб'єктивні права і виконувати покладені на нього юридичні обов'язки в сфері виконавчої влади" [17, с. 32], або "визнану здатність своїми особистими діями здійснювати, набувати права і виконувати покладені обов'язки адміністративного характеру" [3, с. 84].

Ряд авторів звернули увагу на особливості правосуб'єктності. Якщо в цивільному праві правосуб'єктність є загальною для всіх суб'єктів, то в адміністративному праві можна говорити не про загальну, а про спеціальну правосуб'єктність, яка є загальною лише за своїми вихідними елементами і характеризує специфіку суб'єктів права. Спеціальна правосуб'єктність, – відзначає С.С. Алексєєв, – це здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права [4, с. 144].

В цілому, з позицією С.С. Алексєєва, та ряду інших авторів А.П. Альохіним, А.Г. Братко, Н.Л. Гранат, В.В. Лазарєвим про те, що норми адміністративного права ре-

гулюють суспільні відносини лише в сфері державного управління [3, с. 181; 17, с. 137], можна погодитись. Разом з тим І.І. Веремєнко та деякі інші вчені висловлюють точку зору, стосовно якої до сфери регулювання адміністративного права відносяться не тільки управлінські, але й інші відносини, що виникають в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави [16, с. 28-29.], як ми зазначали раніше – публічно – адміністративні.

Звідси слід зазначити, що необхідним елементом взаємодії держави, права та посадових осіб є юридичні обов'язки, в яких держава формулює свої вимоги до них. Тому у концентрованому вигляді обов'язки виступають в якості об'єктивно необхідної, встановленої законом міри належної поведінки. Звідси, обов'язок є засобом, який стимулює реалізацію суб'єктивного права [25, с. 271]. Адміністративно-правові обов'язки можна також охарактеризувати як об'єктивно обумовлену і гарантовану силою державного примусу міру необхідної, належної поведінки посадової особи в інтересах держави, суспільства та громадян, межі якої встановлені в нормах адміністративного права. В їх зміст також включається заохочення як активної, так і пасивної поведінки (утримання від дій, тобто дотримання заборон), а також можливість застосування заходів державно-примусового примусу (санкції та інших.) [4, с. 128].

Слід зазначити, що юридична відповідальність визначає характер і зміст правомочностей та спрямована на забезпечення реалізації обов'язків, а межі їх реалізації встановлюються відповідними заборонами. Разом з тим, в практичній діяльності державних службовців органів прокуратури, нерідко присутній розсуд. Його наявність визначається тими обставинами, що у правовому статусі міститься лише загальна модель поведінки державного службовця, а конкретна життєва ситуація завжди значно багатша за змістом. Тому межі розсуду встановлюються нормами різних галузей права, які регламентують мету, завдання діяльності та такі окремі інститути як: необхідна оборона, крайня необхідність, майнова та моральна шкода та інші.

Обсяг прав та обов'язків державних службовців органів прокуратури також визначається відповідними елементами статусу громадян, підґрунтям якого є конституційні права та обов'язки. Це пояснюється тим, що визначення правового статусу прокуратури та їх посадових осіб у соціальній, правовій державі має на меті забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів як окремих громадян так і всього суспільства. Саме в цьому і повинен полягати інтерес будь-якого державного службовця, в тому числі державного службовця органів прокуратури. Разом з тим деякі автори заперечують існування у них власного інтересу. Так, В.Н. Протасов вважає, що „... правовідносини можуть здійснюватися в інтересах третіх осіб і в таких випадках носять службовий характер, а у їх учасників свій інтерес відсутній” [20, с. 91]. Як нам уявляється, це не зовсім вірно. Саме в забезпеченні реалізації законних інтересів інших суб'єктів права, насамперед всього суспільства, і полягає інтерес державного службовця, в тому числі державного службовця органів прокуратури. Як правильно зазначає Р.З. Лівшиць, – “державна, та її органи виражають інтегрований суспільний інтерес...”[13]. Як нам уявляється службовий інтерес значно відрізняється від особистого інтересу громадян. Якщо останній спонукає для задоволення особистих потреб, то службовий інтерес державного службовця органів прокуратури полягає в створенні умов, що забезпечують реалізацію як особистих так і суспільних інтересів, їх захисту та охорони.

Слід зауважити, що нерідко державні службовці органів прокуратури бачать своїм основним призначенням виконання посадових завдань та обов'язків, без врахування глибинного змісту діяльності органів прокуратури. На нашу думку, їх призначення полягає як в задоволенні індивідуального інтересу громадян та у забезпеченні суспільних інтересів. Тому в екстремальних ситуаціях, при необхідності застосування розсуду, необхідно здійснювати вибір таких методів та засобів досягнення поставленої мети, які б їх враховували. Уявляється, що цей дуже важливий аспект діяльності державних

службовців органів прокуратури необхідно закріпити як у чинному законодавстві, так і у відомчих нормативно-правових актах, які регламентують їх адміністративно-правовий статус.

У підсумку слід зазначити, що адміністративно-правовий статус державного службовця органів прокуратури є похідним від правового статусу громадянина, співвідноситься з ним як особливе і загальне та характеризує місце державного службовця органів прокуратури у системі суспільного розподілу праці як суб'єкта правовідносин, врегульованих адміністративно-правовими нормами. До складу цієї правової категорії слід віднести: права, обов'язки та відповідальність, закріплені нормами адміністративного права. Саме характер прав та обов'язків є найхарактернішою ознакою державних службовців органів прокуратури. Вони визначаються законами України, виданими на їх виконання наказами Генерального прокурора України, Регламентом Генеральної прокуратури України, положеннями про структурні підрозділи Генеральної прокуратури України, тощо. Обсяг посадових прав та обов'язків, які виконує державний службовець органів прокуратури за своєю посадою, спеціальністю, кваліфікацією, визначається, конкретними наказами та розпорядженнями обласних та регіональних прокурорів, посадовими інструкціями та розподілом функціональних обов'язків, затвердженими у встановленому порядку.

Висновок

Існуючі на сьогодні значні недоліки у нагляді за додержанням та правильним застосуванням органами публічної адміністрації, їх посадовими особами законів та підзаконних правових актів та значне зростання кількості участі прокурорів в представництві інтересів громадян і держави у суді, свідчить про необхідність удосконалення правового статусу державних службовців органів прокуратури. Цьому сприяють наявність прогалин, протиріч в положеннях Законів, розпорощеність законодавчих приписів та неузгодженість нормативно-правової актів, якими визначаються їх права та обов'язки.

Тому, на сьогодні настав час прийняття нової редакції Закону України «Про прокуратуру» [2]. Причому, окремим його розділом має бути передбачено особливості організаційно-структурної побудови та діяльності Генеральної прокуратури України і інших прокуратур, визначені найважливіші аспекти правового статусу державних службовців органів прокуратури. Також, підлягають чіткій регламентації посадові права та обов'язки державних службовців органів прокуратури, конкретні процедури добору, прийняття на службу та просування по ній. Не менш важливим є також розробка кваліфікаційних вимог до посад, які мають бути конкретизовані в «Положенні про проходження служби в органах прокуратури», доопрацювання та прийняття якого є нагальним завданням.

На нашу думку саме ці заходи будуть сприяти чіткій правовій регламентації прав, обов'язків та відповідальності посадових осіб прокуратури, вирішенню проблеми трансформації їх правового статусу відповідно до сучасного етапу розвитку демократичних відносин у нашій державі та приведення його до європейських стандартів.

Література

1. Конституція України Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України Про прокуратуру Верховна Рада України; Закон від 05.11.1991 № 1789-ХІІ, режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
3. Административное право Российской Федерации / А.П. Алехин, Ю.М. Козлов, А.А. Кармолицкий. – М.: ТОО “Теис”, 1994. – Ч.1. – 269 с.
4. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т.2. – 359 с.
5. Алексеев С.С. Теория права. – 2-е изд. – М. БЕК, 1994. – 223 с.
6. Братко А.Г. Правоохранительная система (вопросы теории). – М. Юрид. лит., 1991. – 208 с.
7. Веремеенко И.И. Механизм административно-правового регулирования в сфере охраны общественного порядка. Часть 1.

Предмет и понятие. – М., 1981. – 68 с.

8. Витрук М.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М., 1979. – 229 с.

9. Горшенев В.М. Структура правового статуса гражданина в свете Конституции СССР 1977г. // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977г. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. – С. 51-58.

10. Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 4 квіт., 2008 р., Львів. : Ч. 1 / ред. : В. С. Загорський ; А. В. Ліпенцев ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентів України. – Л., 2008. – 561 с.

11. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: Зб. наук. пр. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Ч. 1. – С. 166-167.

12. Дубенко С.Д. Державна служба і державні службовці в Україні: Навч.-метод. посібник. – К.: Ін Юре, 1999. – – 242 с.

13. Зуй В.В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні // Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доп. та наук. повід. респ. н-пр. конфер. 9-11 лист. 1995. – Х., 1995. – С. 107-108.

14. Лившиц Р.З. Теория права. – М.: БЕК, 1994. – С. 174.

15. Новиков В.С. Правовая основа вынужденного применения огнестрельного оружия сотрудниками милиции // Государство и право. – 1996. – № 1. – С. 82-88.

16. Новоселов В.И. Правовое положение граждан в советском государственном управлениях. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – 216 с.

17. Общая теория права и государства: Учеб. для юрид. вузов / В.С. Афанасьев, А.Г. Братко, А.П. Герасимов и др. Под ред. В.В. Лазарева – М.: Юристъ, 1994. – 367 с.

18. Овсянко Д.М. Административное право: Учеб. пособие для юрид. фак. и интов. – М.Юристъ, 1996. – – 303 с.

19. Павленко П.І. Проблема правового статусу посадової особи в юридичній літературі // Проблеми правознавства та правоохо-

АНОТАЦІЯ

В статті розглядаються актуальні питання удосконалення організації роботи органів системи прокуратури, підвищення результативності їх функціонування за рахунок удосконалення правового статусу її державних службовців. Обґрунтовується необхідність посилення ролі прокуратури в публічному адмініструванні через реалізацію якісно нових вимог до рівня професійної підготовки її посадових осіб, оптимізацію їх прав, обов'язків та відповідальності. Пропонується ряд організаційно-правових заходів спрямованих на трансформацію їх правового статусу відповідно до сучасного етапу розвитку демократичних відносин в Україні та приведення його до європейських стандартів.

SUMMARY

This article discusses the issues of improving the organization of work of the procuratorial system, improving their performance by improving the legal status of their employees. The challenge is to strengthen the role of the public prosecutor's office in the area of public administration through the implementation of new quality requirements for the level of training of officials, the optimization of their rights, duties and responsibilities. A wide range of organizational and legal measures aimed at transforming their legal status in accordance with the current stage of development of democratic relations in Ukraine and bring it up to European standards.

ронної діяльності: Зб. наук. ст. / Донецький ін-т внутр. справ при Донецькому держ. ун-ті. – Донецьк: ДІВС, 1999. – № 1. – С. 150-154.

20. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. – Видання друге, стереотипне. – Х.: Консум, 2000. – 480 с.

21. Протасов В.Н. Правоотношение как система. – М.: Юрид. лит., 1991. – 143 с.

22. Рейни Х. Дж. Анализ и управление в государственных организациях: пер. с англ. / Х. Дж. Рейни. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 402 с.

23. Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР. – М.: Юрид.лит., 1964. – 158 с.

24. Скакун О.Ф. Теория государства и права. – Х.: Консум; УВД, 2000. – 704 с.

25. Смирнов О.В. О правовом статусе рабочих и служащих // Советское государство и право. – 1974. – №3. – С. 40-48.

26. Советское административное право: Государственное управление и административное право / И.А. Азовкин, А.П. Алехин, П.Т. Василенков и др.; Редкол.: Ю.М. Козлов и др. – М.: Юрид. лит., 1978. – 358 с.

27. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – 672 с.

28. Трудове право України: Академічний курс / За ред. П.Д. Пилипенка. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 536 с.

29. Фарбер И.Е. Свобода и права человека в советском государстве. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 187 с.

30. Янюк Н. Особливості адміністративно-правового статусу посадової особи // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали III регіональної наукової конференції (лютий 1997р.). – Львів, 1997. – С. 87-90.

31. Ярошенко О.М. Правовий статус сторін трудових правовідносин: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Нац. юрид. акад. України. – Х., 1999. – 20 с.